

RECENSIES

noemt hij in dit opzicht de wijzigingen in de beleving van het gezag, veranderingen in de kerken en de verschillen in de ervaring van elkaar opvolgende politieke generaties. Al met al een belangwekkende bijdrage tot wat met een groot woord wel het debat rond continuïteit en verandering in dit tijdvak wordt genoemd, zonder dat Daalder ook maar een moment de neiging vertoont zijn betoog geheel rond deze polen te groeperen. E. H. Kossmans instemmend commentaar is, niet onverwacht voor wie met diens werk enigzins vertrouwd is, trefzeker in tal van typering en slechts ogenschijnlijk gedistantieerd.

Het is onmogelijk alle artikelen in een korte recensie recht te doen. Zonder te willen zeggen dat de andere thema's op minder hoog niveau worden behandeld — dat is geenszins het geval — kunnen deze daarom slechts genoemd worden. De psychiaters E. de Wind en H. Musaph maken zeer behartigenswaardige opmerkingen over de psychische gevolgen van de oorlog, in het bijzonder bij joden. A. G. H. Anbeek van der Meijden levert een boeiend betoog over de verwerking van de tweede wereldoorlog in de Nederlandse literatuur (hij schreef er sindsdien ook een boek over). W. F. Hermans plaatst daar een bijdrage over oorlog en literatuur meer in het algemeen naast. A. E. Kersten en P. R. Baehr schrijven vakbekwaam over de buitenlandse politiek, waarbij de commentator in zijn directe reacties op de eerste spreker slechts in nuances van deze verschilt. De bijdragen van P. M. Brilman en R. M. Haas-Berger over de 'strafrechtelijke nalatenschap' zijn vooral interessant door Brilmans scherpe analyse van de bewijsproblemen bij de vervolging van oorlogsmisdadigers in Duitsland en de mate waarin deze problemen in het verleden bij het aandragen van materiaal uit Nederland zijn onderkend.

Kortom: een heel waardevolle bundel, die bij de studie van Nederland na de tweede wereldoorlog nog veel geraadpleegd zal worden.

J. C. H. Blom

J. C. E. van den Brandhof, *De besluitwetgeving van de kabinetten De Geer en Gerbrandy* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam; Deventer: Kluwer, 1986, xiii + 482 blz., f47,50, ISBN 90 268 1629 4).

Toen de regering in mei 1940 naar Londen uitweek, kon de wetgeving niet meer volgens de grondwettelijke regels plaatsvinden. De Raad van State was niet bij de hand en het parlement ontbrak. Omdat het parlement op 10 mei 1940 had vergeten of beter gezegd uit onervarenheid niet op de idee was gekomen om de regering een volmacht mee te geven, heeft de regering een beroep moeten doen op staatsnoodrecht om de noodzakelijke wetgeving te kunnen plegen. Na de bevrijding is het kabinet-Schermerhorn-Drees nog een tijdje op deze voet voortgegaan, tot 20 november 1945, toen het parlement weer in zijn rechten werd hersteld. Zorg om de grondwettelijke procedure zo dicht mogelijk te benaderen was er wel. Het kabinet-Schermerhorn-Drees heeft de Raad van State weer ingeschakeld, terwijl in Londen tussen 1942 en 1944 een Buitengewone Raad van Advies als een surrogaat-Raad van State heeft gefunctioneerd. In de parlamentsloze periode is de wetgeving gegoten in de vorm van koninklijke besluiten, die de naam wetsbesluiten hebben meegekregen. Deze wetsbesluiten zijn van andere KB's te onderscheiden door het kenmerk, dat zij regels bevatten die voor herhaalde toepassing vatbaar zijn. In totaal zijn in 1940-1945 460 van dit soort besluiten in het *Staatsblad* verschenen. Zij hebben betrekking op de oorlogvoering, op het herstel van het bestuur en het maatschappelijk leven na de oorlog en op de overzeese gebiedsdelen.

Van meet af aan hebben juristen, maar ook politici zich gestort op de vraag van de rechtsgeldigheid van de wetsbesluiten. Vallen wetsbesluiten onder de grondwettelijke bepaling, dat wetten onschendbaar en derhalve onttrokken zijn aan rechterlijke toetsing? Behouden de wetsbesluiten ook na afloop van de parlamentsloze periode hun rechtskracht of behoeven zij bekrachtiging door het parlement, zodra dit weer in functie is? Met name de laatste vraag was in 1945-1946 erg actueel, omdat er in de Tweede Kamer een grote meerderheid bestond pro bekrachtiging en de regering daarvan niets wilde weten. De Kamer vroeg zich af, of alle wetsbesluiten door de noodtoestand wel gevorderd waren geweest, of zij allemaal wel in overeenstemming waren met de rechtsopvattingen onder het volk en of bekrachtiging niet alleen al vereist was om allerlei acties wegens onrechtmatige daad te voorkomen. Bekend is hoe de regering die meerderheid heeft weerstaan. Zij was — terecht zoals de praktijk uitwees — niet bevreesd voor rechterlijke toetsing en zij hield de Kamer van legalisatie af door de minister van justitie Kolfshoten te laten dreigen de koningin niet langer meer te willen adviseren tot afwijzing van gratie met betrekking tot doodvonnissen, als hij de kans liep dat de volksvertegenwoordiging de omstrede doodstraf, ingevoerd bij het Besluit Buitengewoon Strafrecht, weer uit de bijzondere rechtspleging zou verwijderen.

Tegen de achtergrond van deze interessante en uit juridisch oogpunt belangrijke problematiek valt het proefschrift van de jurist Van den Brandhof, verdedigd aan de juridische faculteit van de Universiteit van Amsterdam, tegen, ook bij milde hantering van Clio's maatstaven. Daar Van den Brandhof nauwelijks een poging heeft gedaan om de resultaten van zijn onderzoek te verbinden met de nog steeds actuele discussie over de vraag van wel of niet grondwettelijk regelen van staatsnoodrecht, kan ik mij voorstellen dat ook de juridisch geïnteresseerde lezer zich weinig content zal voelen. Die zal vermoedelijk snel doorbladeren naar het voorlaatste hoofdstuk over eisen, aan besluitwetgeving te stellen. Op zich is dat een heel boeiend hoofdstuk, goed te lezen los van de zware kost van de voorafgaande 400 bladzijden. Van den Brandhof doet daar echter niet meer dan de besluitwetgeving uit 1940-1945 toetsen aan de door J. M. Polak in 1981 opgestelde catalogus van eisen, waaraan een wet zou moeten voldoen uit een oogpunt van begrijpelijkheid en hanteerbaarheid. Aanbevelingen voor de besluitwetgeving in de toekomst geeft hij niet en hij laat de lezer dus achter met de bekende 'so what'-vraag.

Meer dan tweederde van het boek gaat op aan vaak heel gedetailleerde samenvattingen van de wetsbesluiten, soms van de uitvoeringsbeschikkingen erbij. Dat is lectuur, die zelfs de liefhebber niet lang vermag te boeien. De ene keer voegt Van den Brandhof daaraan informatie toe over de wijze waarop een besluit tot stand is gekomen, een andere keer somt hij de problemen op die ontstonden bij de toepassing. Wanneer de Parlementaire Enquête-commissie zich een mening heeft gepermitteerd over het een en ander, dan wordt dat pijnlijk nauwkeurig geregistreerd. In een enkel geval permitteert de auteur zich een eigen oordeel waar het gaat om de wetgevingstechniek en bij een aantal besluiten in de sfeer van de bijzondere rechtspleging begeeft hij zich in uitvoerige beschouwingen over het debat, dat juristen hieromtrent na de oorlog hebben gevoerd. Zo zouden nog meer kanttekeningen te maken zijn, die de conclusie, dat iedere systematiek zoek is, alleen maar zouden versterken. Het grote manco bij Van den Brandhof is geweest, zo lijkt het mij, dat het hem heeft geschort aan een duidelijke vraagstelling. Inhoud, vorm en rechtskarakter, daar moest de dissertatie over gaan, maar enig zelfstandig onderzoek ligt er niet aan ten grondslag. Van den Brandhof is in feite blijven steken in een heel vlijtige bewerking van het *Staatsblad* onder toevoeging van aanvullende informatie, voor zover die uit de gedrukte documentatie en

RECENSIES

literatuur kon worden gehaald. Dat hij zich op deze wijze afhankelijk heeft gemaakt van toevalligheden en daardoor wel is moeten komen tot een nogal uiteenlopende behandeling van de wetsbesluiten, ligt dan voor de hand.

De 300 pagina's, die aldus zijn gevuld, worden voorafgegaan door een helder overzicht van de lotgevallen van de gaande en komende ministers in Londen en van de oorlog in het Verre Oosten, die de werkzaamheden van de regering vanaf maart 1942 aanzienlijk heeft uitgebreid. Voorts zijn er korte hoofdstukken over de positie van koningin Wilhelmina, de Buitengewone Raad van Advies, de Buitengewone Algemene Rekenkamer en het denken voor en in de oorlog in regeringskringen en na de oorlog door de Parlementaire Enquête-commissie over de bevoegdheid van de regering tot wetgeving in de bijzondere omstandigheden. Op zich laat dit zich allemaal prettig lezen en interessant is het ook nog, maar verband met de rest is niet te ontdekken, want in het verdere verloop van de studie wordt er niets meer mee gedaan.

De titel van het boek is natuurlijk onvolledig. Van den Brandhof heeft zijn onderzoek, wat ook voor de hand lag, uitgestrekt tot de gehele parlamentsloze periode. Mij is het een raadsel waarom het kabinet-Schermerhorn-Drees geen plaats op de titelpagina waard is bevonden, zoals het mij ook een raadsel is, waarom Van den Brandhof de voor hem toch relevante discussie van de Tweede Kamer met Kolfshoten onbehandeld heeft gelaten. Slechts luttele pagina's over het vraagstuk van de bevoegdheid van de rechter tot toetsing van de wetsbesluiten herinneren indirect aan dit debat.

Compositorisch verdient het boek ook al geen pluim. Daarvoor kent het te veel overlappingen en wisselen hoofdstukken van nog geen tien en van soms meer dan honderd bladzijden elkaar af. Naar Clío's maatstaven gemeten lijkt Van den Brandhof zieh aan het historisch ambacht vertild te hebben, maar het zou niet fair zijn niet nog eens te onderstrepen dat hij geen historicus is, maar een jurist die ons vak ook niet heeft willen beoefenen. Ook al maakt het boek de indruk geen originele bijdrage aan de historische kennis te zijn, voor wie het *Staatsblad* schuwt, kan het desalniettemin een nuttig hulpmiddel zijn.

J. Bosmans

R. Vandeputte, *Economische geschiedenis van België, 1944-1984* (Tielt-Weesp: Lannoo, 1985, 240 blz., f55,-, ISBN 90 209 1288 70).

R. Vandeputte is ongetwijfeld één van de meest aangewezen personen om de naoorlogse economische geschiedenis van België te boek te stellen: als oud-gouverneur van de Nationale Bank van België en als gewezen minister van financiën, om slechts de belangrijkste openbare functies van de auteur te vermelden, is Vandeputte immers steeds zeer nauw betrokken geweest bij de naoorlogse economische besluitvorming en zijn relaas van de feiten wekt dan ook meteen de nieuwsgierigheid op.

Nochtans is de *Economische geschiedenis van België, 1944-1984* niet uitgegroeid tot een persoonlijk getuigenis, integendeel: zoals de auteur in de inleiding uitdrukkelijk verklaart is zijn studie in de eerste plaats bedoeld als een zakelijk overzicht, als een samenvatting van de economische prestaties van ons land sinds de tweede wereldoorlog. Niet de interpretatie, wel de beschrijving van feiten vormt het uitgangspunt van de studie.

Het resultaat is zeker geslaagd te noemen: vertrekkend vanuit een chronologisch-thema-